

dans les textes de Madeleine Ouellette-Michalska, Nicole Brossard, France Théoret, Madeleine Gagnon, Hélène Dorion, Cécile Cloutier, Louise Warren et Marie-Claire Corbeil, qui se ressemblent par la « découverte du corps », le « rejet de tout interdit du discours » et la « célébration du corps, tout et parties, et sa symbolique. » (p. 281). Les interprétations de ces textes sont groupées sous le titre « Les retouches de l'intime ».

Le dernier titre formulé par Voichița Maria Sasu, « La langue rapaillée », renvoie aux problèmes du bilinguisme et du multiculturalisme canadiens et du rapport entre la langue et l'identité, tels que ressentis par les poètes québécois : Jean Morisset, *L'Homme de glace*, Régine Robin, *La Québécoise*, Gaston Miron, *Monologue de l'aliénation délirante*, Louis Hamelin, *La Rage* et Monique Proulx, *Les aurores montréalaises*.

Voichița Maria Sasu a sans doute atteint son but avec son volume le plus récent : l'ouvrage *Nouvelles lectures québécoises* offre, avant tout, un vaste panorama sur la littérature de la « belle province ». Voichița Maria Sasu y surprend la complexité de la réalité littéraire québécoise en abordant une riche thématique : espace et identité canadienne, exil et immigration, littérature intime et rôle de l'écriture.

Veronica ILAȘ

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, România

Notă : Acest articol a fost realizat în cadrul proiectului „Excelență interdisciplinară în cercetarea științifică doctorală din România – EXCELLENTIA”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/187/1.5/S/155425, Cod SMIS: 59019.

Pál Enikő, *Influența limbii maghiare asupra limbii române.*

Perioada veche,

Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014, 560 p.

În anul 2014 a apărut, în Colecția LOGOS a Editurii Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, volumul intitulat *Influența limbii maghiare asupra limbii române. Perioada veche*, având-o ca autoare pe tânăra lingvistă Pál Enikő (n. 1983, Odorheiul Secuiesc), asistent universitar doctor la Facultatea de Științe Economice și Umaniste a Universității „Sapientia” din Miercurea Ciuc.

După cum mărturisește autoarea, în al său „Cuvînt înainte”, „Lucrarea de față înmănușează rezultatele cercetărilor noastre întreprinse în răstimpul elaborării tezei de doctorat asupra influenței limbii maghiare în perioada veche, beneficiind, astfel, și de sugestiile și observațiile competente ale unor lingviști de seamă”. Este vorba despre profesorii universitari Eugen Munteanu, Ion Horia Birleanu, Vasile Țâra și, nu în ultimul rând, Alexandru Gafton, conducătorul

științific al tezei, din a cărei postfață reținem că este vorba despre o lucrare care „decurge dintr-un travaliu intelectual în care bibliografia bine mistuită – probabil cuprinzând tot ceea ce s-a scris în lingvistica românească și foarte multe din cele scrise în lingvistica maghiară – și corpusul vast și relevant de texte românești provenind din perioada studiată, se conjugă cu rigoarea și suplețea aplicării tehnicilor de cercetare celor mai adecvate obiectului de studiu, privit din perspectivă diacronică”.

Este vorba, mai exact, despre o primă cercetare de tip monografic a influenței exercitate de limba maghiară asupra limbii române literare din secolul al XVI-lea, în mod special asupra limbii așa-numitei *Palii de la Orăștie* (1581-1582), a cărei traducere și tipărire s-au datorat, de altfel, propagandei calvine desfășurate de maghiari în Transilvania, traducătorii valorificând atât un text-sursă de limbă maghiară, *Pentateuhul* lui Heltai Gáspár (Cluj, 1551), cât și unul de limbă latină, respectiv una dintre edițiile *Vulgatei*.

Lucrarea este structurată în șase capitole, dintre care cel dintâi, intitulat „Preliminarii”, conține, în primul rând, un număr de „precizări terminologice”, considerate de către autoare a fi absolut necesare, în condițiile în care „în literatura de specialitate, persistă felurite inconsecvențe” în descrierea unor fenomene („influență lingvistică”) și a unor concepte lingvistice („împrumut”, respectiv „împrumut prin filieră”) cu care va opera ulterior. Subcapitolul „Considerații istorico-lingvistice asupra contactelor româno-maghiare” tratează în detaliu, prin prisma reperelor istorice, socio-administrative, socio-economice, demografice, culturale și religioase ale conviețuirii româno-maghiare, conviețuire care datează din secolul al X-lea, când ungurii au pătruns în Banat, Crișana și Ardeal, bilingvismul româno-maghiar, ale cărui forme de manifestare „variază de la un idiom (al unei comunități mai restrânse sau mai largi) sau idiolect la altul, în funcție de natura și de intensitatea contactelor directe, pe de o parte, și în funcție de modul de pătrundere și de propagare a influențelor lingvistice, pe de altă parte. [...] Interferențele vor apărea la tot pasul, inducând, indirect, unele particularități lingvistice și în vorbirea colocutorului monolingv”.

Rezultă de aici necesitatea celui de al doilea capitol, intitulat „Statutul influenței limbii maghiare în comparație cu influența altor limbi”. Pornind de la observația că „Diferitele comunități care au populat teritoriul țării românești [sic] au găsit un *modus vivendi* care le-a asigurat contactul lingvistic permanent”, autoarea stabilește, mai întâi, aspectele comune ale influențelor exercitate de limbile maghiară și slavă asupra limbii române, precum și caracteristicile – pe care le găsește „mai relevante” – care le deosebesc, pentru a detalia apoi „specificul influenței maghiare asupra limbii române”, analizând în detaliu „coordonatele spațio-temporale”, „caracterul neuniform” și „modul de pătrundere” a influenței maghiare. În același capitol, Pál Enikő diferențiază influențele maghiare populare de influențele culte, arătând că, deși cele două tipuri de influențe nu sunt întotdeauna „net delimitabile”, „Influențele populare, respectiv culte nu numai că

cunosc [sic] alte forme de penetrare și de răspîndire, dar afectează în mod diferit compartimentele limbii române. În principiu, ambele pot avea consecințe asupra tuturor nivelelor limbii, însă primele influențează, preponderent, domeniile fonetic și lexical, iar cele din urmă lexicul și sintaxa”.

Capitolul următor, „Influența maghiară la nivelul textelor românești vechi”, tratează „începuturile culturii românești scrise – între condiție internă și influență externă”, „statutul influenței maghiare în funcție de repartizarea și filiația textelor” și „forme[le] de manifestare a influenței maghiare asupra textelor românești vechi”, particularizând aici „influența maghiară prin traducerea de texte”, respectiv împrumuturile și calcurile lexico-frazeologice, morfologice și sintactice, precum și „presiunea textului maghiar asupra dinamicii interne a limbii române” în cazul *Paliei de la Orăștie*, prima traducere (parțială) în limba română a *Bibliei*.

Urmărind „inteligibilitatea pentru cititor, purtînd grijă nu numai pentru fidelitatea formală, dar și pentru cea de conținut și, în același timp, încercînd să îndeplinească cerințele structurii limbii române”, traducătorii *Paliei* au creat limbii române „premisele pentru a putea deveni un instrument de cultură în adevăratul sens al cuvîntului”, deși textul „cuprinde fonetisme și forme morfologice specifice ariei lingvistice a Banatului, precum și un lexic presărat cu elemente regionale. Unele dintre acestea sînt de origine maghiară”. În condițiile în care prezența maghiarismelor în *Palie* este lesne de înțeles, autoarea atrage atenția și asupra altor texte din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, cum ar fi *Codicele Bratului*, ediția *Noului Testament* din 1648, *Biblia de la București* (1688), *Glosele Bogdan* etc., texte în care, deși provin din regiuni situate în afara zonei de influență maghiară, se preferă totuși, de regulă în detrimentul (sau, în ultimul caz: pentru explicitarea) termenilor slavi, diverse maghiarisme. Exemplificînd astfel de situații, în care „Elemente ungurești pot fi surprinse și în acele texte românești care nu sînt traduceri sau, cel puțin[,] nu după maghiară”, autoarea ajunge la concluzia că „prezența ungarismelor în unele texte românești vechi se explică nu atît printr-o constrîngere, cît prin *preferința* de a întrebuița termeni de origine maghiară. [...] Situațiile în care limba română deține un termen pentru conceptul de redat, dar este preferat un altul, de origine maghiară, sînt deosebit de semnificative și de grăitoare, atît în ceea ce privește unele percepții și raportări ale scriitorului relativ la aspectul cult, cît și în ceea ce privește poziția limbii maghiare în diasistemul său mental”.

Reluînd paralela între influența limbii slave asupra limbii române vorbite în Muntenia și influența limbii maghiare asupra limbii române vorbite în Transilvania, cel de al patrulea – și cel mai amplu – capitol analizează, pe parcursul a aproape o sută cincizeci de pagini, sub genericul „Compartimentele în care s-a manifestat influența lingvistică maghiară”, influențele exercitate de aceasta asupra foneticii, lexicului, morfologiei și sintaxei limbii române.

Pál Enikő deschide discuția pe marginea influenței la nivel fonetic arătînd că, în cazul unui regionalism cum ar fi *zödisguri* (< magh. *zöldség* ‘legume, verdețuri’) nu poate fi vorba despre o împrumutare a fonemului maghiar /ö/, sunet pe care

vorbitorii bilingvi „nu îl împrumută, ci îl pronunță ca atare, avînd o bază de articulație obișnuită cu asemenea sunete” – spre deosebire de vorbitorii monolingvi, care, evitînd preluarea de noi foneme și preferînd să recurgă la mijloacele interne ale limbii, respectiv la substituire și la adaptarea morfologică, vor pronunța, în acest caz, /ă/ sau /o/.

Urmînd linia acestei necesare diferențieri între pronunția bilingvilor și pronunția monolingvilor, cercetătoarea continuă analizînd „concretizarea” influenței maghiare pe plan fonetic, diferențînd între „influența externă” și „tendința internă” și acordînd o atenție deosebită palatalizării dentalelor. Subcapitolul dedicat consecințelor adaptării fonetice a împrumuturilor tratează pe larg „încadrarea fonetică între etimon și împrumut”, „schimbările fonetice ale cuvintelor moștenite vs. încadrarea împrumuturilor”, principalele „condiții ale adaptării fonetice a împrumuturilor”, inclusiv „adaptarea fonetică sub presiunea sistemului”, precum și „cîteva cazuri speciale de adaptare fonetică a împrumuturilor de origine maghiară” (respectiv: formele dialectale, formele arhaice și așa-numitul „-ă final «neetimologic»”) și „accentul împrumuturilor maghiare”.

Aceeași atenție este acordată influenței exercitate de limba maghiară asupra lexicului românesc – știut fiind faptul că, dintre toate compartimentele limbii, cel mai expus influențelor externe este vocabularul. Sunt discutate aici (inclusiv în subcapitolul „Ungurismele și limba română literară”) vechimea împrumuturilor maghiare prezente în limba română, clasificarea acestora în „populare” și „culte” și integrarea lor în lexicul românesc. Interesantă este discuția despre „împrumuturile maghiare și configurația dialectală a limbii române vechi”, în cadrul căreia se încearcă „localizarea textelor românești prin împrumuturi maghiare” și „repartizarea împrumuturilor maghiare pe baza textelor românești vechi”. Alte două puncte de interes le constituie, în acest context, sufixele (în primul rînd *-ău*, *-șig* / *-șug* și *-șag*) și toponimele de origine maghiară, cum ar fi *Ardeal*, *Harghita*, *Hunedoara*, *Sighișoara*, *Bacău*, *Oșana*, *Ceblău*, *Rarău* etc.

Nuanțînd opinia acelor lingviști care resping orice posibilitate de influență în domeniile sintactic și morfologic, cercetătoarea notează că „Sistemul morfologic al limbii române vorbite de populația aflată sub influența maghiară nu s-a modificat esențial; cele cîteva efecte observabile privesc încadrarea substantivelor sau a verbelor sub presiunea sistemului morfologic românesc[,] care a dus la îmbogățirea declinării I [...], respectiv a conjugării a IV-a [...] românești cu elemente noi”. În ceea ce privește influența maghiară asupra sintaxei limbii române, aceasta se rezumă la diverse calcuri gramaticale, care, fiind – după cum le caracterizează cercetătoarea – „spontane și momentane, nu au avut consecințe profunde asupra sistemului limbii române, cel puțin nu pe termen lung”.

Paragraful care încheie și rezumă acest capitol aruncă, de altfel, o lumină lămuritoare asupra întregului studiu: „În totalitate, influența maghiară are un caracter atît de variat, cu forme și forță atît de variabile, încît sistematizarea lor în cadre teoretice bine delimitate este mai degrabă dificil de făcut, mai ales în

condițiile în care unele constatări cu privire la epoca veche se pot susține prin puține dovezi[,] și acelea discutabile uneori. De aceea, cercetarea a fost nevoită, în unele cazuri, să se rezume la câteva aspecte de ordin general sau teoretic, respectiv la câteva exemple, toate urmărind obținerea unei imagini de ansamblu asupra problematicii abordate.”

Pe de altă parte, din cele – doar – două pagini alocate „Concluziilor” reținem că „Încă de la început, contactele lingvistice româno-maghiare au avut o natură asimetrică, din acestea rezultând și influențe lingvistice asimetrice. [...] În epoca avută în vedere, elementele ungurești au cunoscut o largă răspândire, cuprinzând mai multe regiuni și atingând nu numai norma regională, dar, în unele privințe, și limba română comună”.

Toate aceste aspecte – și nu numai – sunt ilustrate printr-un amplu „Glosar al împrumuturilor maghiare din secolul al XVI-lea”, capitol cu un pronunțat caracter lexicografic, completat de un „Indice selectiv” al termenilor de origine maghiară discutați – dar nu și al celor doar menționați – în lucrare.

„Întocmirea unei liste care să inventarieze împrumuturile maghiare înregistrate în textele românești din secolul al XVI-lea se impune ca o necesitate care își găsește justificarea în lipsa unei asemenea abordări în lingvistica românească. Cu toate că listările elementelor ungurești ale limbii române nu lipsesc cu totul din literatura de specialitate, nu există un registru care să însumeze la un loc și separat maghiarismele atestate în perioada 1500-1600 [...]” Tocmai de aceea, glosarul alcătuit de Pál Enikő oferă, pentru un număr de o sută optzeci de cuvinte-titlu, indicații gramaticale, semantice și etimologice, variante, forme gramaticale, derivate și compuse, precum și „citate ilustrative” din diverse texte religioase și laice datând din secolul al XVI-lea, completate, acolo unde era necesar, prin detalierea unor chestiuni privind etimologia, adaptarea fonetică, evoluțiile semantice și/sau repartitia teritorială.

Făcând o trecere în revistă a „gradului de reprezentativitate” a celor o sută optzeci de termeni, autoarea îi împarte în patru categorii: termeni puțini reprezentativi, „cu una sau cu puține ocurențe[,] pe baza cărora ar fi greu de făcut generalizări”; termeni reprezentativi pentru graiurile nordice; termeni cu „caracter regional, ardelenesc și, parțial, moldovenesc, caracteristic documentelor epocii”; și, în fine, termeni cu frecvență „considerabilă”. Exemplificăm doar ultima categorie, printr-o serie de cuvinte prezente, după cum constată autoarea, inclusiv „în prefețele sau epilogurile unor tipărituri coresiene” – fapt explicabil nu numai prin proveniența bănățeană a originalelor, ci și prin acceptarea unor astfel de termeni în uzul epocii: *beteag, a (se) chinui, chip, făgăduit, meșter, mîntuitor, pildă, a sudui*.

Devine așadar evident, odată cu parcurgerea celor cincisute de pagini ale acestui studiu, modul în care perspectiva funcțională, centrală în investigația întreprinsă de Pál Enikő, antrenează – în mod firesc – evaluări și reevaluări ale unor fapte controversate din lucrările de specialitate, referitoare la interferențele lingvistice, autoarea dovedindu-și, cu fiecare prilej, capacitatea de a asimila critic

informația, atât în sensul amendării diverselor puncte de vedere exprimate de predecesori, cât și în sensul valorificării rezultatelor mai vechi sau mai noi ale cercetării, prin avansarea de soluții proprii, originale. Remarcabile în dezvoltarea excursului interpretativ sunt, tocmai de aceea, tonalitatea neutră a polemicii și discernământul cu care se îmbină, în demersul actualizator, prudența și curajul.

La fel de relevant ni se pare și faptul că autoarea conștientizează necesitatea întreprinderii unor cercetări similare asupra textelor din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea – în condițiile în care „date[le] cu privire la perioada veche (secolul al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea), respectiv la cea contemporană (inclusiv secolul al XX-lea) sunt destul de numeroase și valoroase. Între acestea[,] secolele XVIII-XIX se prezintă ca o pată albă încă nevalorificată”.

Reușind să articuleze o viziune coerentă asupra influențelor pe care limba maghiară le-a exercitat asupra limbii române literare din secolul al XVI-lea, în special, precum și asupra limbii române, în ansamblu, cercetarea întreprinsă de Pál Enikő reprezintă o contribuție relevantă nu numai pe terenul limbilor română și maghiară, ci și pentru lingvistica contrastivă, în general. Pe lângă noutatea pe care o aduce prin faptul că particularitățile lingvistice discutate au fost excerptate, în urma cercetărilor proprii, din diverse documente, texte religioase și scrieri cu caracter juridic, studiul în cauză se remarcă și prin faptul că pune în lumină contactele dintre două importante populații est-europene, contacte manifestate, de-a lungul secolelor, sub aspecte dintre cele mai diverse: sociale și economice, demografice și administrative, culturale și – nu în ultimul rând – lingvistice.

Ioana ROSTOȘ

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, România

Comunicare & Societate, Analele Universității „Ștefan cel Mare” Suceava, Seria Comunicare și Relații Publice, nr. 3/2014, Comunicare online, imagine, publicitate (I), Editura Universității Suceava, 231 p.

În 2014, Analele Universității „Ștefan cel Mare” Suceava au îmbogățit fondul documentar românesc cu un nou volum de studii din seria dedicată Comunicării și Relațiilor Publice. Apărut la Editura Universității Suceava, volumul intitulat *Comunicare online, imagine, publicitate (I)* reprezintă o interesantă explorare a celor trei mari axe de cercetare enunțate în titlul propus de echipa editorială a acestei publicații științifice care reunește nume consacrate din domeniile Comunicării și Relațiilor Publice din spațiul academic românesc.

Trebuie subliniat faptul că lucrarea a fost tipărită în condiții remarcabile, cu o vădită atenție a colectivului editorial pentru obținerea unei calități grafice ireproșabile, realitate care impresionează orice cititor chiar de la prima abordare vizuală. Preocuparea editorilor pentru formă s-a îmbinat armonios cu grija pentru structurarea